

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Др **ЈОВИЦА ПАТРОГИЋ**
Др **БОШКО ЈАКОВЉЕВИЋ**

ДЕСЕТ ГОДИНА ЖЕНЕВСКИХ КОНВЕНЦИЈА ЗА ЗАШТИТУ ЖРТАВА РАТА

Ове године навршава се 10 година откако су усвојене нове Женевске конвенције за заштиту жртава рата. Априла 1949 почела је са радом у Женеви Дипломатска конференција којој је стављено у задатак да изврши ревизију Конвенција о поступању са ратним заробљеницима и о побољшању судбине рањеника и болесника у сувоzemном рату од 1929 године, као и да изради прву, посебну, конвенцију за заштиту грађанских лица за време рата. Исте године, 12 августа, Конференција је завршила рад закључењем и потписивањем од стране званичних претставника 64 земље-учеснице нових Женевских конвенција, и то: Конвенције за побољшање судбине рањеника и болесника у оружаним снагама у рату; Конвенције за побољшање судбине рањеника, болесника и бродоломника оружаних поморских снага; Конвенције о поступању са ратним заробљеницима и Конвенције о заштити грађанских лица за време рата.

Женевске конвенције од 1949 године претстављају веома значајну, обимну и далекосежну кодификацију читаве једне области Међународног ратног права (више од половине писаних ратних правила) која се бави проблемима заштите жртава рата и развоја хуманитарних правила. Четири конвенције, са 429 чланова, кондензују обимну материју која се односи на заштиту човека у низу ситуација које собом носи рат. Кодификације овакве врсте нису тако честа појава међународног права, па је и то један од значајних успеха који је постигнут на пољу прогресивног развоја хуманитарног права.

Због чега нове Женевске конвенције заузимају тако значајно место у систему савременог Међународног ратног права? Донесене у релативно кратком року по завршетку Другог светског рата, после непуне четири године, Конвенције су непосредан резултат најтежих збивања и искушења кроз које је икада прошло човечанство. Страхавита су била страдања људи: рањеници и болесници били су не само напуштани и остављани без неге, него су били и предмет непосредног напада, што је противно давно усвојеним основним начелима човечности и војничке части; ратни заробљеници дискриминираних нација третирани су као робови, са њима се поступало најнехуманије, они су

чак увлачени у ратну машину, што је значило да су били посредним путем принуђени да се борбе против сопствене земље; најзад, становништво је било излагано незапамћеним и невероватним страдањима: мучењу, убијању, изглађивању, понижавању, лишавању свих међународно признатих грађанских права, масовним депортацијама уз принудан рад у непријатељској земљи. Бројна стрељања од стране окупатора показала су пуну негацију ратних закона и обичаја и свих обзира војничке части. Концентрациони логори били су уствари фабрике смрти. Са партизанима, борцима за ослобођење свог народа, као што је то било код нас и у још неким земљама, поступано је најнехуманије. Они су лишавани основних права која су прописана правилима ратног права. На све то свет се згражао, подигао се општи талас осуде таквих дела. Многобројна суђења ратним злочинцима при крају и непосредно после завршетка рата доказ су опште осуде таквих дела. Нарочито су позната суђења главним ратним злочинцима Немачке од стране Међународног војног суда у Нирнбергу, и главним ратним злочинцима Јапана од стране Међународног суда за Далеки Исток, у Токију. Стога се може рећи да су правила Женевских конвенција реакција на страховита недела и масовно почињене ратне злочине од фашистичких освајача у Другом светском рату. Није било довољно осудити конкретне злочине и казнити њихове учиниоце, гушање света је било такво да је требало рећи, јасно и недвосмислено, да човечанство не одобрава злочиначка средства и начине ратовања, да се такви злочини не смеју поновити и да ће убудуће свако ко тако поступи бити кажњен. Требало је, дакле, прописати правило које ће важити убудуће као принцип, за свако дело такве врсте. Требало је правно формулисати оно што су народи осудили као недостојно човечанства. Тај задатак обавиле су Женевске конвенције. По њима изричито је забрањено вршење таквих недела према жртвама рата а државе се обавезују да пропишу кажњавање лица која таква дела учине, у било којој ситуацији, у било каквом оружаном сукобу у будућности.

Женевске конвенције су добро рашчлањен зборник правила, права и дужности страна у сукобу, који регулише различите и многобројне ситуације у којима се могу наћи жртве рата. Правила о томе постојала су и пре доношења ових Конвенција, али нису увек била јасна, детаљна и разрађена. Правила ратног права била су садржана нарочито у Хашким кодификацијама о законима и обичајима рата од 1907, у Женевском протоколу од 1925, у Женевским конвенцијама од 1929 и у низу обичајних правила међународног права. Међутим, сва су она регулисала само поједине уске области и доношена су у разним временским размацима те нису била повезана, а понекад су била чак и противречна. Осим тога, за нека правила, која су донешена раније, било је спорно да ли су још на снази, јер су се у међувремену битно измениле прилике. Нове Женевске конвенције су зато знатан део тих правила систематизовале, повезале у једну целину, а раније утврђена начела и правила оснажиле или измениле и прилагодиле новим ситуацијама. Зато ове Конвенције садрже, поред нових начела, нових

правила и нових решења, и бројна стара начела и правила, али само у новом облику.

Значајно је поменути неке новине које раније или нису биле регулисане или су биле регулисане сасвим недовољно, док је то сада прописано на потпунији начин. Тако, читав део ратног права који је обухваћен новим Конвенцијама примењује се на све врсте оружаног сукоба које имају међународни карактер. У многим ранијим сукобима, који су стварно били рат у техничком смислу речи, поједине зарађене стране изигравале су примену правила ратног права тврдећи да то није рат него „полициска акција“, „интервенција“ и сл. На основу одредаба нових Конвенција њихова правила морају се примењивати у сваком међународном сукобу где су противничке стране признале ове Конвенције.

Посебну новину у Конвенцијама претставља јасно признање партизана и других покрета отпора, као и могућност да и они уживају заштиту међународног права. До овога је у првом реду дошло заслугом партизана, припадника разних покрета отпора, међу којима се нарочито истиче херојска борба југословенских партизана кроз НОБ за време Другог светског рата. Иако то међународно признање није онако како га је стварност наметнула, јер је подвргнуто извесним условима помоћу којих може бити изиграно, ипак је значајна чињеница да су партизани у начелу признати као лица која, као и остали ратници, треба да уживају заштиту кад су заробљени, рањени итд.

Крупно достигнуће у развоју међународног права претставља одредба о примени основних принципа човечности у унутрашњим сукобима који немају међународни карактер (грађански рат, борба народа за ослобођење од колонијалног угњетавања и сл.). Та су права, додуше, минимална, али је значајно да су се државе обавезале, у начелу, да допусте да и у њихове унутрашње ствари интервенише међународно право уиме човечности и да тражи поштовање минимума хуманости у циљу заштите жртава таквих сукоба. Ово изразито хуманитарно правило Женевских конвенција необично је значајно и може знатно утицати у чувању права човека и његове личности од сваке врсте нехуманих и злочиначких дела било ког карактера.

Нове Конвенције нарочито су важне зато што знатно побољшавају заштиту цивилног становништва. По први пут је донесена Конвенција која је посвећена искључиво заштити становништва од различитих страдања. Између осталог, заштићени су цивилни рањеници и болесници који се налазе у грађанским болницама: забрањена су многа нечовечна дела као: тортура, вршење биолошких експеримената, узимање талаца и друге колективне казне као и мере репресалија, итд.; нарочито је појачана заштита становништва од самовоље и недеља окупатора; посебна пажња посвећена је регулисању положаја интернираца, слично ратним заробљеницима, да се не би поновиле фабрике смрти из прошлог рата.

Најзад, значајну новину претставља кривична одговорност лица која су починила најтеже повреде Конвенције, најнечовечнија дела,

позната под именом ратних злочина. То је свакако унесено пошто су послератна суђења ратним злочинцима прокрчила пут схватању о кривичној одговорности за најтеже ратне злочине.

При оцени места и улоге Женевских конвенција важно је уочити њихово место у оквиру ратног права, као и међународног права уопште. Конвенције садрже знатан део савременог ратног права, оне су управо обновили, освежиле и модернизовале ратно право у целини, иако је доста питања и области остало да буде регулисано другим конвенцијама. Међутим, оно што су обухватиле Конвенције то су питања од великог значаја од чијег поштовања зависе животи и судбина многобројних категорија жртава рата.

У Конвенцијама долазе до изражаја тенденције које се осећају у развоју савременог међународног права уопште. По карактеру оне се знатно разликују од досадашњих из те области. То нису више само уговори између држава који регулишу извесне односе њихових грађана, него су једна врста повеље значајних, основних права човека у рату. Конвенције непосредно постављају прописе о поступању са појединим категоријама жртава рата, а затим многе њихове одредбе иду за тим да осигурају стварно поштовање тих права. Тако, Конвенције углавном регулишу права заштићених лица, а мање њихове дужности. Оне не дозвољавају да државе својим споразумима умање она права која су заштићеним лицима прописана. Исто тако, не дозвољава се да се та лица одрекну својих права у случају притиска и злоупотребе. Претставници силе-заштитнице имају право посета заштићеним лицима, а ова јој се могу обраћати за интервенцију и помоћ. Многе друге одредбе обезбеђују право одбране кад су заштићена лица изведена пред суд од стране непријатеља. Најзад, прописана је и кривична одговорност починитеља ратних злочина. Све то показује нов карактер ових Конвенција, јер оне настоје да створе и изграде солидан правни систем заштите основних права човека који се за време рата нађе у рукама непријатеља, колико је то у ратним условима могућно. Основна идеја је да правила човечности треба да буду поштована чак и за време оружаног сукоба, иако он сам по себи претставља негацију права човека.

У таквој заштити права човека виде се заједнички елементи између ситуација регулисаних ратним правом и правом мира: у оквиру општег покрета за заштиту права човека, полази се од изградње правила за оне ситуације где је човек најугроженији, и то у првом реду ради заштите најосновнијих права (на живот, на здравље). Стога Конвенције и покушавају да реше баланс хуманитарних тежњи и стварности рата.

Међутим, то не значи да у Конвенцијама нема извесних конзервативних поставки и правила класичног Међународног ратног права, који нису у довољној мери измењени и прилагођени савременим условима и новим тенденцијама прогресивног развоја међународног права. Тако, Конвенције уопште не узимају у обзир забрану вођења рата и прибегавања оружаном сили, чињеницу да је онај ко нарушава мир агресор против кога треба да интервенише цела међу-

народна заједница, као и постојање колективне безбедности у оквиру ОУН. Исто тако, Конвенције не воде рачуна о модификацијама неутралности у данашњим условима, посебно према Повељи УН. Ова питања Конвенције обрађују на класичан начин па се поставља питање да ли ће у евентуалном сукобу моћи да буду, у довољној мери, примењиване кад нису, прилагођене савременим условима, односно новој техници и новим концепцијама вођења рата.

Поводом прве деценије поставља се питање шта су Конвенције у пракси показале, јер се вредност једног правног система може оценити тек кад се види како он на делу функционише.

У периоду 1949—1959 године било је доста оружаних сукоба у разним крајевима света. Задржаћемо се само на неким од њих.

За време оружаног сукоба у Кореји (1950—1953) Конвенције нису биле на снази међу зараћеним странама, тако да формално нису важиле, нити је постојала обавезност њихове примене. Међутим, као што смо видели, Конвенције садрже низ правила која су важила и пре њиховог закључења, мада су касније у Конвенцијама дата у новом облику. Зато се поставља питање да ли су начела на којима се заснивају Конвенције била поштована? На то није лако одговорити, јер материјал и подаци који о томе говоре нису доступни у довољној мери јавности. Међутим, сигурно је да је било бројних повреда правила из Конвенција. Било је и случајева поштовања, али о таквим се не говори и не чује, јер се то сматра нормалним. Треба истаћи да су се обе стране у сукобу, нарочито приликом преговора о заробљеницима, позивале не само на нове Женевске конвенције уопште, него и на њихове одређене чланове, што показује да су сматрале да Конвенције одражавају опште међународно право које је обавезно чак и за оне који Конвенције нису потписали. Треба истаћи и то да Конвенције нису регулисале поједина питања као, на пример, питање добровољности код репатријације ратних заробљеника.

Други оружани сукоб већег обима био је рат у Индокини. Према подацима које су обе стране дале може се рећи да су начела из Женевских конвенција о човечном поступку према рањеницима, болесницима и заробљеницима, макар и делом била поштована, нарочито у последњој фази рата.

У агресији на Египат, октобра-новембра 1956 године, мада је сукоб био краткотрајан дошло је по први пут до примене Женевских конвенција. У време сукоба Израел, Египат и Француска били су везани Женевским конвенцијама, док Велика Британија то још није била. То се може видети из расположивих података. Наиме, у току сукоба Међународни комитет Црвеног крста обављао је извесне хуманитарне функције силе-заштитнице. Даље, обављана је размена тешких рањеника, а доцније и заробљеника, вршена је преписка преко Централне агенције за обавештавање, евакуација цивила противничке националности, достављање и расподела помоћи рањеницима и становништву итд.

Охрабрујуће делује чињеница да су се најважнији органи Уједињених нација, Генерална скупштина и Савет безбедности, изја-

снили неколико пута у прилог поштовања и обезбеђења примене хуманитарних правила Женевских конвенција у свим врстама оружаног сукоба. Уједињене нације, и поред изричите забране рата прописане Повељом, и сталног надзора над очувањем мира и безбедности у свету, мора да воде рачуна и о прогресивном развоју правила ратног права, хуманитарног права уопште, која мора да иду укорак са развојем ратне технике и модерног начина ратовања. То је чињеница која у Уједињеним нацијама звучи парадоксално али реалност данашњих збивања указује да се о томе мора водити рачуна, све док постоје могућности избијања оружаног сукоба било ког карактера.

Из досадашње, иако малобројне, праксе може се јасно видети да нове Женевске конвенције имају низ недостатака, празнина или недовољно разрађених правила. Због тога се намеће потреба да се стално допуњују и побољшавају. У томе правцу улажу се стални напори на бројним међународним форумима, на којима се израђују нацрти, врше припреме, утире пут доношењу нових или допунских правила. Наша земља активно учествује у тим напорима како би се постигло ефикасно и солидно побољшање правне заштите жртава рата.

У оквиру Међународног црвеног крста улажу се напори за доношење основних правила за заштиту становништва од дејстава разних АБХ оружја, у првом реду оружја за масовно уништавање. Међународна организација војних санитета разматра велики број проблема, као што су обезбеђење рада силе-заштитнице у погледу санитарске заштите жртава рата, питање односа броја санитарског особља које може бити задржано у заробљеничким логорима и заробљеника, као и замене тог особља које је већ дуже време у логорима, обезбеђење основне санитарске помоћи у унутрашњим сукобима, дифузија Женевских конвенција и сл. Једна комисија правника и лекара (тзв. Лекарско-правничка комисија Монака) разматрала је, такође, разна питања у вези са применом Женевских конвенција. Међународна група за међународно медицинско право, састављена од претставника четири велике заинтересоване међународне организације, разматрала је на низу састанака разне проблеме међународног медицинског права које се односи на обезбеђење здравља и побољшање санитарске заштите у првом реду жртава рата, и које на тај начин претставља допуну и наставак Женевских конвенција.

Светско удружење за међународно право, на предлог југословенске националне групе, узело је да проучава питања санитарске заштите рата и међународног медицинског права уопште, и у ту сврху образовало је и посебан комитет. Институт за међународно право покренуо је питање ревизије Међународног ратног права у целини, у оквиру којег Женевске конвенције имају значајно место. Светска федерација бивших бораца на појединим састанцима усвајала је резолуције у којима подржава напоре за побољшање правне заштите жртава рата предвиђене Женевским конвенцијама. Поред набројаних било је и других званичних и незваничних акција као, на пример, акција на Светској здравственој организацији за стварање једног органа допуне сили-заштитници, предвиђеног Женевским конвенцијама, ак-

ција француске владе за стварање тзв. Међународног комитета за неутралност медицине, за функције санитетске заштите жртава рата итд.

Све наведене акције и иницијативе показују да, с једне стране, многи увиђаји непотпуност Женевских конвенција, а са друге, настоје да се утре пут за њихово побољшање и усавршавање, полазећи увек од усвојених принципа Конвенција као солидне основе. Мада до данас није дошло до ширих конкретних резултата, карактеристично је да су данашњи напори многобројни, да се јављају на најразличитијим организацијама и форумима и да у целини претстављају већ шири покрет у том правцу. Осим тога, треба истаћи да су Женевске конвенције, као савремени солидно разрађени правни систем, биле узор и модел по коме је рађена друга међународна конвенција из области ратног права — Хашка конвенција о заштити културних добара од 14 маја 1954 године, која данас претставља позитивно међународно право.

Чињеница је да Женевске конвенције од 12 августа 1949 године претстављају велики кодекс правила за заштиту жртава рата. Слободно се може рећи да је тај кодекс универзално усвојен. До 1 јануара 1959 године 75 држава је ратификовало или приступило овим конвенцијама. Међу њима налазе се све велике силе. И онај мали број држава које досада нису ратификовале ове Конвенције то ће сигурно ускоро учинити. То значи да су се скоро све државе света свечано обавезале да ће поштовати правила понашања прописана овим Конвенцијама јер их сматрају за нешто што је опште обавезно.

Толико велики број ратификација за тако сложену, деликатну и политички осетљиву материју од далекосежног значаја, која задире у војне ствари, у начине вођења рата, показује колики значај државе, политичари, парламенти, придају овим правилима. Основна идеја Женевских конвенција — човечно поступање чак и са непријатељем када се он не бори, добила је тиме јасну потврду и признање. У томе је велика морална вредност ових Конвенција, коју се нико не усуђује да негира. Конвенције су биле кршене, и биће вероватно кршене и у будућим евентуалним сукобима. Али, нико се није усудио да то јавно призна и покаже. Напротив, и у погледу старих Женевских конвенција, они који су их кршили, настојали су да то сакрију или прикажу друкчије. Нико се није усудио да овакве хуманитарне конвенције откаже, иако је често осећао да му сметају, јер су начела, која су у основи тих Конвенција, призната као тековина данашњег света. Конвенције ће зато претстављати и морално оружје у рату. Ако их једна страна буде примењивала, а противник их буде масовно кршио, то ће ономе ко их поштује дати моралну предност, основ за учвршћење уверења, код свог народа и светске јавности, у праведност и правилност његове борбе. Онај ко их не буде поштовао неће од тога имати велике војне користи, а биће само жигосан као злочинац, јер тешки ратни злочини — истребљења, мучења, изгладњавања, масовна хапшења становништва и друга слична дела — правно тумачени, нису ништа друго него тешке повреде Женевских конвенција. Зато ће онај ко их поштује имати моралну предност и основ за

кажњавање противника који су таква дела починили. Морална, пак, предност је чинилац о коме треба увек водити рачуна у рату, а нарочито то важи за страну у сукобу која води принципијелну и праведну борбу која, ако се бори, не бори се у циљу поробљавања других, па ће у складу са тим ставом, свакако, човечно и широкогрудно поступати са противником који није борац или је положио оружје.

Све нас ово наводи на закључак да Женевске конвенције, иако су биле кршене, иако не треба очекивати њихово апсолутно поштовање и примену, претстављају међународно достигнути кодекс основних права човека у рату за чије се поштовање треба борити без обзира на то да ли ће их противник у истој мери поштовати, јер оне одражавају човечан и принципијелан став савременог, напредног човека.

ИСПРАВКА

У чланку под насловом „Добра и корисна студија о партизанском рату“, објављеном у бр. 6 „Војног дела“ за месец јун ов.год., техничком омашком измењен је смисао једне реченице. Наиме, на стр. 347, четврти ред одозго треба да гласи „супротности у редовима непријатеља НОР-а“. — Редакција „Војног дела“.